

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

18939

18939

891.99

4-31

1891.99

№ 13.356

891.542-3

4-31

4383

ЛУЛО

ЛУЛО

1890

4339

ՅՈՒՐԱԿԱՆ

ՕՒՐԱԿԱՆ

ՅՈՒՐԱԿԱՆ

մարտագրան? դժմով ճիշտորոպեան? բիրտ էն միջոցոյս յձնագրոս
 , դժմով բարս մարտոյս քան էն միջոցն յձնագրոս , միայն զգնանք
 մի աւան — իողմնաբարս դժեղագ յոյժնու միս միջոցոյս յձնագրոս
 : զսով ճամբորդանց մարտոյս յոյժնու է ցաւն որ , զբառարս
 և ազրոցս մի միջոցս մարտոյս աք բամանս մըսով
 ազրոցս միջոցոյս յոյժնուս ազրոցս զնագրոցս քս և է
 - աւանք է միջոցս զնագրոցս զնագրոցս զնագրոցս
 - աւանք է միջոցս զնագրոցս զնագրոցս զնագրոցս
 - աւանք է միջոցս զնագրոցս զնագրոցս զնագրոցս

ԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈՒՍԱՐԷՆ

ժողովրդական ընթերցանութեան գրքեր մենք շատ քիչ ունինք.
 իսկ է ժանսագին՝ այսինքն գնի կողմից ամենքն մատչելի ժողովրդա-
 կան գրքեր, համարեա թէ բոլորովն չունինք: Մենք քիչ ունինք նոյն-
 պէս եւ մանկական լաւ գրքեր:

Դա մեր ժամանակակից գրականութեան ամենախոշոր պակասու-
 թիւնն է. ամենախոշոր պակասութիւնս ենք ասում, որովհետեւ մենք
 անհերքելի ճշմարտութիւնս ենք համարում այն միտքը, թէ ժողո-
 վուրդը պէտք է կարդայ, եւ թէ գրականութեան պարտաւո-
 րութիւնն է ընթերցանութեան գրքեր մատակարարել այդ ժողովրդին:

ժողովրդական ընթերցանութիւնն ունի գեղեցիկ նպատակներ—
 լայնացնել ժողովրդի հասկացողութիւններն հորիզոնը, սովորեցնել ամբո-
 խին քննելու իր կեանքի բոլոր երեւոյթների պատճառները, արմատա-
 խիլ անել ժողովրդի միջից այն սովորութիւնը, որով նա ամեն մի դժ-
 բաղութիւն ընդունում է իբրեւ ճակատագրական մի անխուսափելի
 չարիք, — բանալ նրա առաջ բնութեան բոլոր գաղտնիքները, ծանօթացնել
 նրան բուսական եւ կենդանական աշխարհի հետ, հաղորդել
 ժողովրդին բնական գիտութիւնների տարերքը, որպէսզի նա իմանայ, թէ
 ինչ է այն լոյսը, որ մարդուն կենդանութիւն է տալիս, ինչ է այն
 հողը, որ կերակրում է ամենքին, ինչ է այն օդը, որ շունչ է տա-
 լիս ամեն մի արարածի. ծանօթացնել ժողովրդին օտար երկրների
 քաղաքակրթութեան հետ, հասկացնել թէ ինչ է ախշատանքը,

Дозволено цензуром, Тифлисъ, 1890 г. 23-го февраля
 Тип. „Ароръ“ Т. Я. Назарьянъ упол. Головин. пр. и Барят. у.

ՅՈՒՐԱԿԱՆ
 ՅՈՒՐԱԿԱՆ
 ՅՈՒՐԱԿԱՆ

տարածել ժողովրդի մէջ ուղիղ հասկացողութիւններ հասարակական կեանքի մասին, տարածել ամբոխի մէջ մարդասիրական գաղափարներ, սովորեցնել ժողովրդին ոգեւորվելու բարձր գաղափարներով, — ահա այն նպատակը, որ պէտք է ունենայ ժողովրդական ընթերցանութիւնը:

Միեւնոյն ժամանակ դա ժողովրդական գրքերի մի պրօգրամ է, եւ այդ պրօգրամը իրագործելու նպատակով ժողովրդի ընթերցանութեան համար հրատարակվող մեր գրքերը պէտք է լինին I. Վիպական, II. Գիտնական, III. Ֆենսագրական եւ IV. Պատմական - աշխարհագրական:

Եթէ այդ բովանդակութեան համապատասխանող ժողովրդական գրքերի լեզուն կըլինի պարզ ու հասկանալի, եւ գինն էլ ամենքին մատչելի, այն ժամանակ նրանք կ'ընթացնեն ժողովրդի բոլոր խաւերը, եւ մեծ յաջողութեամբ կըծառայեն իրանց նպատակին:

Յ. ԱՅՍՆՆԵՐ

1890 թ. փետրվար,

Թիֆլիս:

Խ Ա Պ

Ա.

Երբ վանի Ալգեստանից դէպի քաղաք տանող ճանապարհը չէր շինված, Հայկավանք եկեղեցու ճիշտ դէմ ու դէմը՝ Օմար էֆէնդու մեծ արտի եզերքում մի փոքրիկ խրճիթ կար կանգնած, որի դուռը պատսպարված էր միայն մի կիսաւեր կարճ պատով: Խրճիթի աջ կողքին բոլորովին դատարկ արտն էր գտնվում, որ և փռվում էր նրա ետևում. ձախ կողքին կանգնած կար իր նման մի խրճիթ, առջևն էլ մի փոքրիկ հրապարակ. այդտեղից հոսում էր և մի ջրաշատ առուակ, որ պտոյտ գործելով եկեղեցու առջևից՝ զնում թափվում էր ծովը:

Խրճիթը բաղկացած էր միայն մի փոքրիկ մուտք սենեակից, որին հազիւ հազ լուսաւորում էր կտուրից բաց արած մի երթիկ. առաստաղի զերանները թոնիրի ծուխից մի փալլուն սևութիւն էին ստացել. սև էին նաև պատերը. իսկ յատակը թողած էր այն դրութեամբ, ինչպէս որ եղել էր խրճիթը շինելուց առաջ. միայն մի

քանի զգզգած փսիաթներ կային փուլած թոնիրի շուրջը, ուր և նստոտած խաղում էին երեք՝ միմեանցից մի տարով մեծ մանուկներ:

Խրճթի անկիւններից մինում մի կապուտաչեայ հասակաւոր կին մի քանի կապոցներ էր տեղաւորում ցորենի տոպրակի վրա, իսկ խրճթի դռան մօտ, չոր գետնի վրա նստած ծխում էր մի մուշտակաւոր մարդ:

Մարդ ու կնիկ էին դրանք. իրանց որդիների հետ Կ. Պօլսից էին եկել և հազիւ մի քանի ժամ կըլինէր որ մտել էին Վան, գտել իրանց միակ խրճիթը, ուր և տեղաւորվում էին:

Մարդը մի երկարահասակ, թուխ, աւողջ դէմքով, կրոր խուզած մուրուքով, սուր երկար բեխերով թիկնաւէտ անձն էր. նրա ամբողջ հագուստը գլխին դրած մի կեղտոտ ֆէս, մի շապիկ և մի մուշտակ էր, մի հին, մաշված մուշտակ, որով եւ աշխատում էր փաթաթել իր մերկ մարմինը: Ոտներն առանց գուլպայի պատրաստարկած էին մի գոյգ ամենահասարակ եւ ամանի ներսը:

Կնիկը կապուտաչեայ, սպիտակ, գեղեցիկ դէմքով, նուրբ գծագրութիւններով, բազմաթիւ նեղութիւններից առաջացած մի քանի մեղմադճոտ խորշումներով 30-ամեայ առաջացի կին էր, որին հաւանել էր Կ. Պօլսում եղած ժամանակ և իրան կին էր առել Վանեցի Աւետիսը, որ երկար տարիներ այնտեղ իր անգութ բազդի հետ կառու-

1. Փափուկ կաշիից կարած շատ հմանագին կոշիկ է:

լուց լետոյ լետ էր դառնում դէպի հայրենիք աւելի խեղճ, աւելի աղքատ, քան թէ էր իր հայրենիքում եղած ժամանակ:

Աւետիսը մի կերպով Տրապիզօն էր հասել, ուր փոքր ինչ փող հաւաքելով հասել էր Երզրում. այստեղ էլ մի քիչ հաւաքելով իրան ձգել էր Վան և եկել ընկել իր խարխուլ խրճթի մէջ, բոլորովին ապաւինելով Աստուծոյ գթութեանը, որից նա զուրկ էր մնացել տասներեք տարիներից ի վեր:

Նա ունէր երեք որդի. երկուսը տղայ և մէկը աղջիկ, համարեա մերկ, առանց գուլպաների, առանց կօշիկների, առանց գոնէ մի տաք պահոց պատուած հագուստի. . . Նրանց մայրը իր հին չթէ շրջագգեստից յաջողել էր կարել մի մի հատ շապկանման հագուստ:

Երեկոյ էր երբ Աւետն իր ընտանիքի հետ քաղաք մտաւ, իր խրճիթը իջաւ, մօտիկ դրացիներից մի քանի կտոր փայտ առնելով թոնիրը վառել տուաւ և իր միակ շապիկը, որ երկար ճանապարհ գնալուց կեղտոտվել էր, տուաւ իր կնոջը լուալու. իսկ ինքը հագնելով մերկ մարմնի վրա իր հին մուշտակը, նստել էր խրճթի դռան և ծխում էր:

Ծխում էր և մտածում:

Մտածում էր որ թէև ոչինչ չունի, թէև չգիտէ թէ էգուց ինչ պիտի ուտեն ինքը և ընտանիքը, սակայն ունի գոնէ մի անկիւն, որ իր սեփականն է և ուր կարող է քնել գիշերը. . . իսկ միւս օրը նա կերթայ քաղաք. . . մշակութիւն կանէ—նոր շինվող ճանապարհի վրա կաշխատէ. բայց ո՛չ. . . չէ որ այնտեղ աշխատողները ձրի են

աշխատում, մինչև իսկ մի փաթը հաց չեն ստանում . . . հող չէ . . . կերթայ Այգեստան: Լսել էր, որ այնտեղ հարուստ աղաները տներ են շինում . . . Ուժեղ է, մշակութիւն կանէ, հող կըկրէ . . . և թող օրավարձը լինի նոյն իսկ 40 փարայ . . . հաց կըգնէ . . . գոնէ ցամաք հաց. սակայն ունի մի անկիւն, մի բուն, որ կարող է նա իր սեփականը համարել և բնակվիլ այնտեղ առանց վարձ վճարելու:

Ինչպէս Վանեցի, նա ևս ստում էր վարձուր լինելը: Եւ նա ծխելով ներս նայեց իր ունեցածի վրա:

Այնտեղ խրճիթում կային միայն մի տոպրակ՝ ճանապարհին հայ գիւղերից ժողոված ցորեն, նրա վրա երկու երեք նիհար կապոցներ, գետնի վրա փռված մի քանի հատ փսիաթներ, մի վտիտ դօշ է կ, մի կեղտոտ շալ է վերմակ, անկիւնում դրած մի ջրի կեղտոտ կուժ, մի փոքրիկ կաթսայ, մի թիթեղեայ թէյաման, և դրանով վերջանում էր Աւետիսի տան կահ-կարասիքը . . . Դրա վրա պէտք է աւելացնել նաև մի նիհար կատու, որ ծուլութեամբ նստել էր թոնիրի տաք շրթունքի վրա ու ննջում էր:

Այդ երեկոյ դեռ հաց չէին կերել և չունէին էլ ուտելու. դրացիներից մէկը խոստացել էր կերակուր ուղարկել, որին և սպասում էին . . . Իսկ էգուց, Աստուած ողորմած էր, ի հարկէ Աւետիսը մշակութիւն կանէր և մի կտոր հաց կըճարր . . .

Երկարատե էր եղել այդ թշուառ կեանքը, ուստի և վարժվել էր դրան:

իզմանա սոմ ամուսնացող մազմ անգիս դէ ցո չի

դէ վարսնա անձ

միտուտ ևտրանի վարսնաՅ Բ. դէ ևտրիանայ ևտրիմ

Օսմանեան կառավարութիւնը Հայերից զինուորական տուրքը ժողովելու համար իւրաքանչիւր թաղից ընտրում է մի խիստ և գործունեայ մարդ և նրան է յանձնում այդ տուրքերի ժողովելը, ընկերացնելով նրա հետ նաև մի հասարակ զինուոր, որպէսզի պէտք եղած ժամանակ, չը տուողին կարողանայ բանտարկել, ծեծել և կամ նրա կայքը գրաւել:

Հայկավանից թաղը ևս ունէր իր հաւաքողը—մի կարճահասակ դաժան անձը, որ միշտ զինուորի հետ, քօչ ա ն ն եր ի տեսրակը ձեռքին՝ տնից տուն էր գնում և ժողովում տուրքերը: Այդ բանի համար նա շատ նախանձախնդիր էր, ոչ մի օր ուշացնել չեր կամենում. խլում էր, եթէ ունէին, բանտարկում ծեծում, և կամ իր զինուորի ձեռքը տալով խոնաւ ա մ բ ա ը ն եր ն² էր ուղարկում նրան, ով որ մի օր ժամանակ էր ուզում վճարելու: Նախանձախնդիր էր, որովհետև իւրաքանչիւր ն ի ւ Ֆ ի ւ ս ի ց³ 2 զուրուշ շահ ունէր նա:

Բէբէրենց Սրբօ էր կոչվում նա և ամբողջ 20 տարի էր, որ միայն այդ պաշտօնովն էր ապրում. ունէր եռալարկ մեծ տներ, մեծ այգիներ և նոյն իսկ խանութներ:

1) Տուրքերի ստացագիրներ. 2) մի տեսակ անբնասունք նն, ուր բանտարկիւնային թողնում են առանց ժամկոցի, անօրի եւ թաց գետնի վրա. 3) անձնակալ տուրք:

Ոչ ոք չէր սիրում նրան, որովհետեւ նա ամենքի հետ անգուլթ էր:

Սրգօն բնակվում էր Ս. Յակոբի թաղում, ուստի և միև օրը առաւօտեան միայն լսեց, որ Հայկավանցի Ոսպ-նէսպասենց Աւտօն Կ. Պօլսից եկել է:

Իսկոյն զինուորը հետն առաւ, թեի տակը դրեց քօ-ջանների տետրակը և ուրախ-ուրախ գնաց դէպի Հայ-կավանք:

Ճանապարհին նա մտածում էր, թէ 13 անգամ 37-ը քանի է. և երբ եկեղեցու առաջնն էր հասել՝ ուրախու-թեամբ գտաւ, որ 13 անգամ 37 զուրուշը անում է 481 զուրուշի մի մեծ գումար:

Ձեռքերն սկսեց շփել ուրախութիւնից, որովհետեւ այդ փողը նա մի ժամից յետոյ կարող էր գրպանումը ունենալ: Կառավարութիւնն այդ գումարը իրաւունք չու-նէր առնելու, որովհետեւ Սրգօն արդէն 12 տարի առաջ յայտնել էր, որ Ոսպնէսպասենց Աւտօն մեռել է:

Իսկ այժմ Աւտօն իր ճանկն էր ընկել և ինչպէս կարելի էր բաց թողնել նրան առանց զինուորական տուրքն առնելու . . . 481 զուրուշ, դա մի մեծ գումար է Վանի համար. իսկ հողային հօրկը . . . չէ որ 200 զուրուշ էլ նա կանէր: 481 և 200 անում է 681, մօտ 700 զուրուշ—7 ոսկի, այսինքն 35 հատ արծաթ մեծ մէջիդիէներ. և եթէ Աւտօն այդ փողը 2 զուրուշնոց արծաթ դրամներով տար. . . 681, այն ժամանակ Բէրբէ-րենց Սրգօն գրպանում կունենար 350 հատ կորեկ, սի-րուն ու փալուն դրամներ . . .

Այսպէս մտածելով, Սրգօն փոքրիկ կամուրջից ան-ցաւ և Աւտօյի խրճիթի առջև կանգ առաւ: Այնտեղ բա-զում խաղում էին երեք մանուկ:

Սրգօն ուրախութիւնից քիչ մնաց թռչէր, որովհետեւ տեսաւ որ Աւտօն երեք որդի ունի, ուրեմն և մի կին. . . 2է որ չորս անձի մի տարւան տուրքն անում է 148 զուրուշ. . . Այսպէս պէտք էր հաշվել . . . ուրեմն շուրջ 848, այսինքն մօտ 1000 զուրուշ պիտի մտնէր իր գրպանը:

Փոքր ինչ առաջ անցաւ, զուրուշ ներս կոխեց խըր-ճի դռնից և գոչեց.

—Աւտօ, հէյ Աւտօ . . .

Աւտօն, որ նստել էր իր կնոջ հետ թոնիրի վրա և ոտները ներս կախած տաքանում էր, ոտքի ելաւ և խրճից դուրս եկաւ:

—Ա՛յ բարի ես եկել, Աւտօ, գոչեց ծիծաղելով Սըր-գօն, — Ինչպէս ես լաւ ծերացել ես . . . կնիկ էլ ունիս, ա՛յ ինչ սիրուն որդիներ ես ունցել. ինձ չես ճանա-չում:

Աւտօն, որ գուշակել էր արդէն ամեն ինչ, գու-նաթափ ետ-ետ քաշվեց և կմկմաց.

—Ճանաչում եմ . . .

—Տնաքանդ, այդպէս կը հանդիպեն բարեկամին. . . բայց, հոգ չէ, Պօլսում ես մեծացել . . . էլ ինչ լայեղ կանես մեզ նման խեղճ մարդկանց հետ խօսելու . . . Ա՛յ, բօլ փարայ էլ բերած կը լինիս. ո՞ր Պօլիս գնացողը փարայ չի բերել. . . Հա՛, չես կարող մեր հին հաշիւները մաքրել:

Աւտօն պատի գոյն էր ստացել, երերում էր և կոթ-
նել էր դռանը ցած չընկնելու համար: ԽրճԹի ներսից
երևում էր նրա կնոջ տխուր և լուսահատ դէմքը:

— Ի՞նչ հաշիւ, կմկմալով հարցրեց Աւտօն:

— Է՛, հանաք ես անում, ժպտաց Սրգօն. նիւֆիւսի փողը
չէս լինում. իմ հոգիս հանեցին. ախպէր, տասներեք
տարի էլ նիւֆիւս չտալ կըլինի: Ասենք մի մեծ փող
էլ չի, մէկ 500 ղուրուշի չափ է. . . Պօլսում մի օր
քէֆի համար ծախսելու փող. ներս գնանք, ներս գնանք
քօչաններդ տամ:

Եւ մի քայլ արաւ ներս գնալու, բայց Աւտօն ան-
շարժ կանգնել էր շէմքի վրա:

— Վայ, գոչեց Սրգօն, — ինձ ներս էլ չես ընդու-
նում. . . այ, շատ ես մեծացել հա. բայց հոգ չէ.
մեր հաշիւը վերջացրու գնանք. չմոռանամ որ մօտ
500 ղուրուշ էլ տան տուրքիցն է մնացել. . . լուսամ
որ այն էլ կըտաս:

Աւտօն չէր պատասխանում, իսկ մանուկները գետնի
վրա փռված՝ դիտում էին այդ տեսարանը:

— Է՛, ի՞նչ ես ապուշի պէս կանգնել. վերջացրու,
գոչեց Սրգօն փոքր ինչ կոպտութեամբ. դեռ ևս քեզ
պէս քանիսները կան. հոգիս դուրս է գալիս մանգալով:
Շուտ արա:

— Ես . . . ես . . . կմկմաց Աւտօն փոքր ինչ
ուշքի գալով, — ես ոչինչ, ոչինչ չունիմ տալու. . .

— Ոչինչ. . . Հա, հա, հա. . . Ծօ, ումն ես խաբում,
խօ հօրդ տղան չեմ, հօ խելքս հաց ու պանիրի հետ չեմ

կերել. մարդ 13 տարի Պօլիս մնայ, լեռոյ ետ դառնայ ու-
ասի ոչինչ չունիմ. . . Բայց ինձ ի՞նչ, ես իմը կառ-
նեմ, ախպէր. ունիս թէ չունիս, ինձ համար միւկնոյն է.
դու գիտես որ առանց նիւֆիւս եւ տուրք տալու չէ
կարելի. . . Եթէ որ ոչինչ չունէիր, ի՞նչու եկար. հազր քեզ
մեռած էի գրել, էլ ո՞ւր եկար. դէհ, շուտ արա:

— Ասացի որ ոչինչ չունիմ, խօսեց Աւտօն դողդո-
ջիւն ձայնով: Կուգես ներս մտիր և տես:

Բայց Սրգօն արդէն սկզբից, երբ գլուխը խրճԹի
դռնից ներս էր կոխել, ամեն ինչ տեսել էր, ուստի և
ասաց.

— Ախպէր, ես ի՞նչ գործ ունիմ քո տանդ մէջ. լինի
չլինի, ի՞նձ ինչ. ես իմ նիւֆիւսը կառնեմ: — Այ, վրա
բերեց նա տետրակը բանալով, այստեղ է բոլոր քօչան-
ները. դու լաւ գիտես որ ես այստեղ մի շահ չունիմ,
բայց ն ի զ ա մ ը՛ այսպէս է, ի՞նչ անեմ: Եթէ չառնեմ,
հոգիս կըհանեն, ինչ որ ունիմ-չունիմ, ձեռքիցս կառ-
նեն: Ախպէր, թէ չունիս, հապա ի՞նչ անենք:

Աւտօն մի բուռն ճիգ գործեց, մի քայլ առաջ եկաւ
և ասաց.

— Սրգօ, ինչո՞ւ ես երկարացնում, ոչինչ չունիմ տա-
լու. ժողովարարութեամբ եմ եկել տեղ հասել. թող գնամ
մշակութիւն անեմ ընտանիքիս այս օրուայ հացը ճարե-
լու համար. . . ինչ որ կուգես, արա. . . բանտ
էլ տանիս ինձ, այդտեղ ո՞չ դու և ոչ կառավարու-
թիւնն օգուտ ունի, որովհետեւ ուտելու հացս պիտի տայ

1. Օրուքը:

և քնելու անկողինս . . . Ահա, ունեցածս այս խրճիթն է, կուզես ծախիր ու ան:

Եւ ստոնութեամբ մի քանի քալլ դէպի փողոցը քալեց, յետոյ ետ դարձաւ, սրահ մի մանուկներին նայեց, պահ մ'էլ խրճիթի դռան մութ անկիւնում լուութեամբ արտասվող կնոջ, և դառնութեամբ աւելացրեց.

— Հանգիստ թողէք մեզ . . . գնացէք խրճիթս ծախեցէք . . .

— Լաւ, լաւ, հեգնութեամբ ժպտաց Սրգօն խրճիթը գիտելով, — խրճիթդ տո՛ւրքը կը հանէ. էլ ինչո՛ւ ես նեղանում, դու գիտես որ իմ ձեռքիցս եկածը չեմ խնայիլ . . .

Մնաս բարով, ախպէր, Աստուած գործիդ յաջողութիւն տայ. դու էլ խեղճ ես. ախ, այնպէս սիրտս այրվում է . . . քալց ձեռքիցս ինչ կը գալ:

Եւ դէմքի մի ծամածռութիւն գործելով, ճկով լը սրբեց աչքի երևակայական արտասուքը, յետոյ կռանալով զգուեց մանուկներից մէկին ու ժպտալով դուրս գնաց:

Երբ կամուրջիցը անցնում էր, կանգ առաւ, դարձաւ կամուրջի ծալրին կանգնած Աւտօին և ասաց.

— Էդուց տունդ կը ծախվի . . . մի լուսահատվիր, Աստուած ողորմած է. հա՛, այս էլ իմացիր, որ եթէ տունը 10 ոսկուց աւելիով ծախվեց, միամիտ կաց, մնացածը քեզ կը հասցնես:

Եւ հեռացաւ խորամանկ ժպիտը դէմքին:

Իսկ Աւտօն անուշի պէս փոքր ինչ կամուրջի ծալրում կանգնած դիտեց հեռացող հարկահանին, յետոյ մի քանի

քալլ արաւ դէպի արտը, դառնալով նայեց իր արտասվող կնոջը, որ այժմ շէմքի վրա կանգնած՝ գողնոցով ծածկել էր դէմքը, փոքր ինչ էլ գետնի վրա թաւալող մանուկներին նայեց և կամուրջից անցնելով՝ ծանր, ապուշի քալերով սկսեց դէպի Այգեստան գնալ:

Ամեն ինչ մտածել էր խեղճը, բայց իր խրճիթը կորցնելը՝ ոչ. ուստի և Կամարով աղբիւրի մօտ հասնելու ժամանակ հազիւ ուշքի գալով՝ թօթափեց իրան և մըրմնջաց. — Աստուած ողորմած է:

Երբ հասաւ Նէմէն աղայի տան դռան առջև, արդէն բոլորովին ուշքի էր եկել, միայն իր փոքր ինչ հարթ դէմքի վրայ գոյացել էր մի տխուր խորշոմ և նրա բերանը մըմնջում էր.

— Աստուած . . . Աստուած . . .

Աղաչանք էր թէ բողոք:

[Faint, illegible text visible through the paper from the reverse side of the page.]

բոխաւորաց որ զբնամ իոյաւնուր զտոյս իմա՛նք ապա յսաց
յոյնա՛ծ իոցոմբոք ճամբմամ արի զցնէ՛լ նեկս ցո զլոմմ
-ի տման յայտասն արի զիմե՛ծք յի մի զգոմ զգնէ՛ր զ՛
՛կարս զմե՛ծ յայմմմմ զիմե՛ծք մ զիմա՛մ միմմ

Գ.

Օտուերի տակից, վճիտ ջրով առուակների եզերք-
ներից քայլելով, Աւտոն Հասաւ Խաչ փողոցի փոքրիկ հրա-
պարակը, ուր կանգ առաւ մի խանութի առջև, փոքր լինչ
չորս կողմը նայեց և երբ ուզեց ծովել դէպի Արարուց
փողոցը, ձախ կողմի մի փառաւոր տան դռան մօտ տեսաւ
մի միջահասակ մարդ, որ փաշայի մի աստիճանաւորի
հետ կանգնած՝ խօսակցում էր:

Այդ տան մէջ նստում էր Խալիլ փաշան և դռան
առջև կանգնած անձը Կարապետ աղան էր:

Սա մի միջահասակ անձն էր, ճպրտոտ-ցաւազար փոք-
րիկ աչքերով, խոշոր գլխով, կարճ իրանով և երկար ոտ-
ներով. դէմքն ուռած, մորուքը սափրած, ընչացքը կարճ ու
թանձր և քիթը փոքրիկ. հագել էր եւրոպական հագուստ,
սակայն մահուդէ շալվարն այնչափ կարճ էր, որ երե-
ւում էին նրա մերկ սրունգները և այդ մերկ սրունգների
հետ եւրոպական հնամաշ փոշոտ կօշիկները, գլխին՝ եզերք-
ները իւղոտ ու սևացած, փիւսկիւլը կտրտված և գրգ-
գըզված Ֆէսը, Ֆէսի առջեւից դուրս ցցված՝ մի փունջ
խուլ մագերը,—այդ բոլորը տեսնողի ծիծաղը կարող
էր շարժել:

Բայց ո՞վ կըհամարձակվէր ծիծաղել Կարապետ աղայի
վրա, որի տան մէջ նստում էր փաշան, որ քաղաքա-

կան ժողովի անդամ էր, թաղական խորհրդի ատենապետ
էր, զինուորներին վառելիք մատակարարողն էր . . .
Եֆէնդուլթեան աստիճան ստացած, երկրորդ կարգի մէ-
ջիտիէի պատուանշանի արժանացած, պաշտօնական օրե-
րում հագնում էր իր փառաւորապէս ասղնեգործած
նշանազգեստը, նոյն իսկ արդարութեան ատենի անդամ,
սիրելի փաշաներին . . . մի խօսքով մի երևելի մարդ,
որից շատերը կան Թիւրքա-Հայաստանում:

Եւ Աւտոն Խաչ փողոցից դէպի Արարք գնալու ժա-
մանակ տեսաւ նրան, ճանաչեց, դողաց ու շտապեց շուտ
անցնել, որովհետև լիշեց որ 13 տարի առաջ նրանից 2
ոսկի պարտք էր առել:

Բայց Կարապետ աղան նկատեց նրան, ուստի և
խսկոյն թողեց իր խօսակցին, ժպիտը դէմքին մի քանի
քայլ լառաջացաւ և ասաց.

—Ա՛յ բարով, Աւտօ, այդ դո՛ւ ես. մօտ արի տես-
նենք: Ե՞րբ եկար. որչափ ծերացել ես . . . Հը՛մ, պան-
դխտութիւն, տունդ քանդվի, ինչպէս ծերացնում ես
մարդուն . . .

Եւ ձախ ձեռքում բռնած 15 խոշոր հատերից բաղ-
կացած մեղրուսիկը դարձնելով մատների մէջ՝ մի քայլ էլ
յառաջացաւ:

Աւտոն ստիպվեցաւ մօտ գնալու, Ֆէսը հանեց գըլ-
խից և մի խոր բարով տուաւ նրան աշխատելով միևնոյն
ժամանակ իր բաց կուրծքը միակ մուշտակովը ծածկելու:

—Ե՛, ասո՛ տեսնենք, ժպիտը երեսին նորից խօսեց
Կարապետ աղան,—ինչպէս ես. երբ ես եկել:

—Երեկ եմ եկել, աղա՛:
—Ծօ, ո՛ւր մնացիր այսչափ տարի. կարծեցի թէ, մեղա՛յ, մեղա՛յ . . . մեռել էիր . . . ինչևիցէ, փառք Աստուծոյ, որ ողջ ես. պահված ես:

—Հրամանք ես, աղա:
—Տեսնում էք այս տղային, ծիծաղեց կարապետ աղան,—կինդ պօլսեցի՞ է:
—Հրամանք ես, աղա՛:
—Սիրուն կըլինի . . . պօլսեցիք սիրուն են միշտ. որդիներ էլ ունիս:

—Հրամանք ես, երեք հատ:
—Զօ, ի՛նչ շատ . . . Աստուած էլ տայ . . . Ե՛, ասա՛ տեսնենք . . . Հա՛ . . . այժմ ո՛ւր ես գնում:

—Արարք, աղա՛:
—Հա . . . բան-ման առնելու. լաւ. որտեղ ես իջել: Իրաւ, ծօ, մոռացայ որ տուն ունիս . . . Երբ տանը կըլինիս, գամ կինդ ու որդիներդ տեսնեմ. բոլորը խօ առողջ են. խեղճ մարդ, որչափ փոխվել ես . . . Հէյ դիւնիս¹, տունդ քանդվի: Քանի՞ տարի է, որ գնացել ես:

—Տասներեք տարի է, աղա՛:
—Հէյ դիւնիս, տունդ քանդվի. կարծես երեկ էր. . . Ե՛, Պօլիս գատ-մատ² աշխատեցիր. . . աղ ո՛ւր թ³ մոռացայ հարցնելու. մեր Մարկոս աղին տեսա՛ր այնտեղ:

—Հրամանք ես, աղա:

1. Աշխարհ. 2. բան-ման. 3. մշխարհ:

—Ո՞ղջ էր, առողջ էր:

—Շատ լաւ էր, աղա:

—Աստուած քեզ էլ կեանք, առողջութիւն տայ:

—Աստուած կեանք տայ . . .

—Ե՛, ասա՛ է . . . խօ լաւ ես. գէհ, բայց այժմ գուցէ գործ ունիս . . . գնա՛, գնա՛, երեկոյեան ես կըգամ ձեր տուն:

Եւ դէմքը դարձնելով՝ Խաչ փողոցից դէպի վեր եկող մի աստիճանաւորի դիմաւորեց, մի կողմը քաշվելով՝ ձեռքը մինչև գետին պարզեց և յետոյ մինչև զլուխը տանելով թէ մէն գէ՛! արեց և նրան բնկերանալով՝ հեռացաւ:

Իսկ Աւտօն պահ մի նրա ետևից նայեց, յետոյ գլուխը կուրծքի վրա կախեց և համր քայլերով դէպի Արարք գնաց:

Երբ Չալլի փողոցի ծայրից անցնելով մօտենում էր Արարուց հրապարակին՝ նկատեց որ փողոցի աջ կողմում մի նոր տուն է շինվում. մշակները հող, ցեխ, քար են կրում:

—Ինձ էլ գործ չի՞ լինի այստեղ, մտածեց նա և մի երկար փայտ ձեռքը բռնած վերակացուին մօտեցաւ:

Վերակացուն Աւտօյի մուշտակը տեսնելով (մուշտակը թէև հին էր, բայց հարուստներն իսկ հին մուշտակ են հագնում և կարկատած հագուստներ), ետ-ետ հաշվեցաւ և բարևեց:

Աւտօն կարմրեց, բայց մի ճիգ գործեց և հարցրեց.

1. Տամկակաւ բարեւ:

— Ինչ էլ մի գործ կրտսփ այտեղ:

Վերակացուն մի քալ յառաջ եկաւ, զարմացած չափեց նրան ոտից մինչև գլուխ և հեգնութեամբ ասաց.

— Դո՛ւ, աղս, ուզում ես սարիկ ու թիւն¹ անել:

— Այո՛:

— Այդ մուշտակովդ:

Աւտօն մուշտակի քղանցքը բաց արաւ և մերկ մարմինը ցոյց տուեց լուսութեամբ: — Վերակացուն մի քրքիջ արձակեց, որ տուեց երկու բոպէ, յետոյ լրջացաւ և ասաց ծիծաղելով.

— Մենք էլ հէնց մշակ էինք փնտրում. սյ, հող կրիր, մինչեւ երեկոյ 100 փարայ կըստանաս:

— Շնորհակալ եմ:

— Նոյնպէս կէսօրուայ հացդ:

— Աւելի շնորհակալ եմ:

— Բայց մուշտակդ չի՞ խանգարիլ գործիդ:

— Կըժողովեմ քղանցքը:

— Իէհ, հալդէ. ահա, սու այս ամանը և հող կրիր:

Աւտօն փոքր ինչ զուարթացաւ. — 100 փարայ պիտի տաներ տուն. իսկ կէսօրուայ հացից կէսը կուտէր և կէսը կըպահէր ու կէսօրին տուն կըտանէր ընտանիքի համար... Մի չուանի կտոր գտաւ, մուշտակի քղանցքը ետ ժողովելով գունդ արաւ մէջքի վրա, կապեց և ամանն առնելով՝ սկսեց աշխատել:

Կէսօրին մօտ արդէն յոգնել էր. դեռ խամ էր:

1. Օրականոյ դանոյ մշակութիւն:

— Հող չէ, մտածում էր նա շարունակ աշխատելով, — կըվարժվիմ: Կէսօրին երբ հաց ու ժաժիկը¹ բաժանեցին, նա իրաւունք խնդրեց կէս ժամով տուն գնալու և հաց ուտելու. յետոյ մուշտակի քղանցքը արձակեց, հացի մէջ փաթաթեց, ժաժիկը զբաւ կռնատակին և արագ քայլերով դէպի տուն գնաց:

Ուրախ էր և մինչև իսկ շատ ուրախ, որովհետև հաց էր տանում տուն . . .

4383

1. Մօթալ:

7.

Տան բազը մտնելիս մանուկներին չտեսաւ:

—Ներսն են, մտածեց նա. այ կուրախանան հացը տեսներով...

Եւ ներս մտաւ, բայց շէմքի վրա զարմացած կանգ առաւ:

Այնտեղ, խրճիթում, ցորենի տուրակի վրա նստել էր Կարապետ աղան և մեղեսիկի հատերն էր դարձնում. կինը մի անկիւն քաշվել, մանուկներին շուրջը ժողոված կանգնել էր և դողում, իսկ կատուն մլաւում էր:

—Այս ուր մնացիր, Աւտօ, գոչեց Կարապետ աղան. մի ժամ է սպասում եմ քեզ:

Նրա ձայնը առաւօտեան նման քաղցր չէր այլ ևս, մինչև իսկ փոքր ինչ խիտ էր, դէմքը այլ ևս չէր ժպտում, այլ սառն էր:

—Ներեցէք, աղն, թոթովեց Աւտօն. բանում էի:

—Բանում էիր... ուրեմն ճիշտ է, որ ոչինչ չունիս, գոչեց նա ոտքի ելնելով. լետոյ չորս կողմը նայեց, դէմքը ծոճակեց, անկիւնում դողացող կնոջը նայեց և Աւտօյին դառնալով՝ կուտուրեամբ ասաց.

—Աւտօ, մեր հին հաշիւը վերջացնես:

Աւտօն դողաց, բայց իրան չկորցրեց, որովհետև արդէն սպասում էր այդ հարուածին:

—Փամանակ տուր, աղն, ասաց նա դողդոջիւն ձայնով, կաշխատեմ կրտամ. ինքդ տեսնում ես, որ ոչինչ չունիմ:

—Հնչ, հնչ... գոչեց Կարապետ աղան. էլ ժամանակ տամ, արդէն տասներեք տարի է, տասը անգամ խնդիրք եմ տուել, որ չկորչի փողս¹. և մինչև երբ պիտի կարողանաս մշակութիւնով 10 ոսկին վճարել:

—Տաս ոսկի... գոչեց սարսափած Աւտօն. չէ որ երկու ոսկի էր բոլորը:

—Հը՛մ, ծիծաղեց Կարապետ աղան. ուրեմն ես ախմախ եմ, չիմար եմ որ երկու ոսկին առանց շահի թողնեմ քեզ վրա. չէ, ախպէր, 4—5 ոսկի դատաստանական ծախս եմ արել. տոկոսն էլ վրա եկ և տես, թէ 15 ոսկի կըլինի՞ թէ ոչ. բայց որովհետև խեղճ ես, տեսնում եմ, ընտանիքի տէր ես,—ես էլ ընտանիք ունիմ, որդիներ ունիմ,—խղճում եմ վրադ: Տաս ոսկի տուր և մուրհակդ ետ տամ: Տեսնում ես որ Կարապետ աղան անխիղճ մարդ չէ, ոչ ոքի վատը չէ ուզում...

—Բայց... թոթովեց Աւտօն:

—Տես, Աւտօ, ընդհատեց նրան Կարապետ աղան, ինձ մի բարկացնիր... ես մի քիչ շատ համբերող մարդ եմ... բայց դուք էլ շատ անխիղճ էք. մէկ խղճմտանքիդ հարցրու, խեղճ չեմ ես, իմ 2 ոսկին գիտես ի՞նչ չարչարանքներով. . . այլ, այս ճակատի քրտինքովս եմ վաստակել. անխիղճ, մեղք չեմ, դու լինիս կանես այն,

1. Տամկակաւ մի օրէնք է, որ 10 տարուց յետոյ քրտինքովս մարտքը ոչնչացած է համարուում:

ինչ որ ես եմ անում, արդէն 5 ոսկին քեզ բախշեցի. հայրէ: քանի որ կինդ լաց է լինում. . . խեղճ է, սիրուն աչքերը կրվնասվին՝ թող 2 ոսկին էլ նրա չարը տանի. 8 ոսկի տուր և մուրհակդ քեզ տամ:

— Աղա՛, խօսեց Աւտօն, այժմ ես մի փարայ էլ չունիմ. ժամանակ տուր, աշխատեմ տամ:

— Ե՛ջ մի խատնի, գարուն կըգայ քէ կորնգեան կըբուսնի¹, ժպտաց Կարապետ աղան, — էլ համբերեմ, հէրի՞Ք², որ մէկը տասներեք տարի կըհամբերի: Չէ, ախպէր, չունիս, տունդ ծախիր տուր.

— Տունս ծախված է:

— Ծախված, — գոչեց Կարապետ աղան կատաղած, արդէն ծախել ես, էլ սկի ինձ չէս լիշել. . . այ, այսպէս էք բոլորդ. լաուլթիւն անեմ, փող տամ և այժմ. . . Ո՛ւմ վրա ես ծախել:

— Կառավարութիւնը պիտի ծախէ նիւֆիւսի համար:

— Հա՛, Սրգօն է. ապա ես թնչ անեմ հիմա: Տեսնում էք, հէնց միշտ գողում էք, որ մենք ձեզ նեղացնում ենք. ախպէր, փող ես առել, ետ տուր՝ չնեղացնենք. դու լինէիր, թնչ կանէիր. ախմախը ես եմ որ ձեզ նման մարդոց փող եմ տալիս: Չէ, Աւտօ, որտեղից որ լինի գտիր տուր. Աստուած գիտէ, յետոյ չասես թէ Կարապետ աղան վատ մարդ էր. բանտ ձգել կըտամ քեզ. . . դու գիտես:

Եւ մի քայլ արաւ դէպի դուռը:

1. Ե՛ջ մի սատկիլ, գարունը կըգայ, քեզ համար նօնջս կըբուսնի. (Ժողովրդ. առած է). 2. մարդ:

— Աղա՛, գոչեց Աւտօն, բանտ ձգել տալով թնչ շահ կունենաս, հացս էլ պէտք է դու տաս:

— Հա՛. . . տեսնում էք, հէնց այդպէս էք մտածում, որ չէք ուզում պարտքը տալ. մտածում էք, թէ թնչ կայ, բանտ ձգել կըտայ, հացս էլ կըտայ, ընտանիքս էլ կըպահի. . . Այդպէս գիտես, էլ չգիտես որ Կարապետ աղան քեզ մի կտոր հաց էլ չի տալ բանտի մէջ. . . Հը՛մ, շատերն այդպէս ասացին, բայց վերջը խրատվեցան, երբ քաղցած մնացին: Ախպէր, թէ մարդ ես, թէ խիղճ ունիս, թէ հայ քրիստոնայ ես, արի ինձ մեղքի մէջ մի գցիր, մի ստիպիլ որ քեզ բանտը գցել տամ, յետոյ ընտանիքդ դունէդուռն ընկնի: Քար-ճար արա ու փողս տուր:

— Ի՞նչ անեմ, աղա, գոչեց արտասուալից ձայնով Աւտօն, որ չունիմ, որտեղից տամ. ահա, վիզս կտրի առ:

— Աստուած չանի, ասաց Կարապետ աղան, ինչու վիզդ կտրեմ. հը՛մ, որ դու պարտքդ ճանաչող մարդ լինիս, խիղճ ունենաս, ամեն բան կըծախես կըտաս. . . Լսում ես, ամեն բան:

— Ի՞նչ ծախեմ, աղա. բոլոր ունեցածս խկի տասը դուրուշ էլ չարժէ:

— Գիտեմ, գիտեմ, բայց ասում եմ էլի. . . որ պատուաւոր մարդ լինիս, ամեն բան. . . հը՛մ, ճշմարիտ. . . Ես որ լինէի, կինս էլ կըծախէի:

Աւտօն սաստիկ գունաթափված՝ ետ-ետ քաշվեց. կինը մի ճիչ արձակեց, երեխաները սկսեցին լալ:

—Ի՞նչ, թե՛նչ, գոչեց Աւտօն մի քալլ դէպի Կարապետ աղան ցատկելով, ինչ ասացի՞ր . . .

—Հը՛, թե՛նչ է, գոչեց բարկութեամբ աղան. քե՛ֆիդ դիպաւ. ՚իհարկէ այդպէս է: Գիտես ինչ բան է պատիւը . . . Բայց քեզ նման մարդն թե՛նչ գիտէ, ինչ է պատիւը:

—Կինս ծախեմ, գոչեց Աւտօն կատաղած,—գուհիս մարձակվեցի՞ր ասելու . . .

—Սրան է . . . սրան է, — քրքիջ արձակեց աղան: Զօ՛, ո՛ւմ վրա ես գողոււմ. ո՞վ է առջևդ կանգնած, ճանաչո՞ւմ ես ինձ. ձօ՛, հօգիդ կըհանեմ է. . . Զէ՛ որ բանտի մէջ կըփոսեցնեմ քեզ . . . Տես դեռ ինձ հայհօյում է . . . Մո՛ւն, ախմախ, էջ . . .

Եւ իրար ետեւից մի կոյտ հայհօյանքներ թափեց Աւտօյի գլխին: Աւտօն ընկճվեց, յիշեց իր դրութիւնը ուստի ժողովեց իրան և ասաց.

—Ների՛ր, աղա՛, ես ո՞վ եմ՝ որ քո դէմ խօսեմ . . . հայհօյի՛ր, կինս էլ առ, ո՞վ է ինձ լսողը . . . Իրաւունքը քոնն է:

—Հը՛մ, այդպէս, ասաց հպարտութեամբ աղան, այդպէս խելօքացիր: Ես գնում եմ, էգուց կըգամ, փողս պատրաստ լինի:

—Աղա՛ . . .

—Զայնդ . . . էգուց փողս պատրաստիր:

—Ո՛րտեղից պատրաստեմ:

—Որտեղից կուզես . . . շան որդիներ,—ասաց նա դէպի գուռը քայլելով,—կատողում են երբոր փողդ ես ու-

գում . . . շան որդիներ . . . գիտէ՞ք ո՞վ է Կարապետ աղան:

Գուրս գնաց, բազի մէջ կանգնած ետ նայեց՝

—էգուց փողս պատրաստիր թէ՛ չէ . . . գողաց և հեռացաւ կրկնելով.

—Շան որդիներ . . . Սրի այսպիսիներին փող տուր:

Երբ աղան գուրս գնաց, Աւտօն գնաց ընկաւ տոպրակի վրա, գլուխը ձեռքերի մէջ առաւ և սկսեց արտասպել: Կինն ևս մի անկիւնում լռութեամբ արտասպելում էր. արտասոււնքն էր նրանց միակ զէնքը . . .

—Ա՛խ, Աւտօ՛, մըմնջեց կինը, ինչո՞ւ գուրս այդպէս խեղճ ես, տեսար ինչեր ասաց . . .

—է՛հ, կնիկ, ասաց դառնութեամբ Աւտօն, կասի էլ, կըմարսի էլ. աղքատին վկայութիւն է պէտք իր ասածը հաստատելու համար . . . Վերցրէք այդ հացը կերէք. իսկ ես գնում եմ աշխատելու:

Աչքերը սրբեց և գուրս գնաց:

Այս դէպքերից մի շաբաթ յետոյ, Հայկավանից եկեղեցուց, մի կիւրակի օր, երբ պատարագը պիտի սկսէր, Տէր-Ռուբէնը երեսը ժողովրդեան դարձրեց և ասաց.

— Սիրելի ժողովուրդ, մեր թաղի մէջ Կ. Պօլսից դարձած մի նոր պանդուխտ խիստ նեղութեան մէջ է իր կնոջ և որդիների հետ. նա անօթի, օրուայ հացի կարօտ է . . . դիմում է ձեզ օգնութիւն խնդրելու, որպէսզի իր մերկ մարմինը ծածկէ և կարողանայ գնալ աշխատելու: Այժմ Յակովբէֆէնտին մի թաս կրպորտ տեցնէ, յանուն ամենողորմ Աստուծոյ, շնորհեցեք ձեր ողորմութիւնները:

Այն, Աւտօն մնացել էր մերկ, որովհետև Կարապետ աղան չկարողանալով համոզել նրան, որ իր կինը ծախէ, խլել էր նրա վրայի միակ մուշտակը, ուստի և Աւտօն մերկ՝ նստել էր տանը:

Կրացիները մի քանի օր կերակուր և հաց ուղարկեցին, յետոյ դիմեցին թաղի մէջ յայտնի մի անձի և խնդրեցին, որ Աւտօյի մերկ մարմինը ծածկելու համար եկեղեցու մէջ մի գանձանակ պարտեցնեն:

Երբ ժամերգութիւնը վերջացել էր, Աւտօյի համար ժողովուրդը, այն էլ միայն խեղճ ժողովուրդը, հաւաքել էր 100 զուրուշի մի գումար, որով կարելի էր ծածկել

Աւտօյի մերկութիւնն ու մի շաբաթ էլ չոր հաց մատակարարել նրա ընտանիքին:

Հաւաքած փողը տարան տուին Աւտօյին:

Աւտօն առաւ, արտասովեց և նոյն իսկ շնորհակալութիւն յայտնելու ոյժ չունեցաւ:

Խնդրեց իր դրացիներից մէկին, որ կէսօրից յետոյ գնայ իր համար մի ձերք հագուստ առնի, զատեց մի կողմը դրաւ 80 զուրուշ և մնացեալը մի շորի մէջ փաթաթած՝ յանձնեց կնոջը:

Ապա սկսեց մտածել, թէ Աստուած ողորմած է:

Փոքր ինչ հաց գնեցին, կինը թոնիրը վառեց, վռոշ եփեց և երբ նրանք նստել հաց էին ուտում, յանկարծ խրճիթի դուռը բացվեց և դռան շէմքի վրա երևեցան Կարապետ աղան և մի զինուոր:

Աւտօն սարսափեց. զգաց որ մի վատ բան պիտի լինի:

— Ասքեար սղա, դարձաւ աղան զինուորին, — ահա այս մարդն է:

Զինուորը մօտեցաւ Աւտօյին, դէմքը խոժոռեց և գոչեց.

— Վէր կաց գնանք:

— Ո՛ւր, հարցրեց Աւտօն դողդոջիւն ձայնով:

— Բանտը:

— Բանտը, թ՛նչու:

— Այս աղայի պարտքը չտալու համար:

— Բայց... թո՞թովեց Աւտօն ապշած, — չէ՞ որ մուշտակս էլ խլեց առաւ . . . էլ թ՛նչ է ուզում այդ անաստուածը...

— Տեսնում էք, գոռաց Կարապետ աղան... Ի՛նչ, արի լաւութիւն արա. տեսնում էք ինչպէս զրպարտութիւններ

է անում: Այ՛ մարդ, ո՞վ առաւ քո մուշտակը. գժվել էս:

Աւտօն վեր թռաւ տեղիցը և գոչեց.

—Ո՛չ, չեմ գժվել, բայց պիտի գժվեմ . . .

—Բռնի՛ր, հրամայեց աղան, ուզում է մարդ խաբել: Եւ որովհետեւ լսել էր, որ Աւտօյի համար փող է հաւաքվել՝ աւելացրեց.

—Գեռ ևս ինձ խաբում էր թէ փող չունի... անի-րաւ, անխիղճ, հիմա որ փնտրել տամ, փող չի գտնվիլ մօտդ:

—Աստուծոյ սիրուն, գոչեց կինը առաջ գայլով:— Խղճացե՛ք: Անխիղճ մարդ, գոչեց նա պօլսական ամենամաքուր տաճկերէնով՝ զիմելով աղաչին — Հինգ օր առաջ չէր որ այս խեղճի մուշտակը խլեցի՛ր պարտքիդ փոխարէն:

—Լսի՛ր, այ՛ կին, խօսեց աղան, — նախ ես, լիմար չեմ, որ 10 ոսկի առնելիքիս փոխարէն մի 3 ոսկի չարժող մուշտակ առնեմ, և երկրորդ, ո՞վ է վկագ, որ մուշտակը ես վերցրի . . . Ս.հա ձեր մուրհակը... Երևի ծախել էք մուշտակը. լաւ . . . Զինուո՛ր, դարձաւ նա զինուորին, — քեզ հրամայված է փնտրել սրա տունը, գտած փողը առնել և իրան էլ բանտը տանել. դու գիտես, կու՛գես պարտքդ մի կատարել:

Ասաց և ետ քաշվեցաւ:

Զինուորը կոպտութեամբ սկսեց փնտրել. գտած փողը ժպտալով ցոյց տուաւ աղաչին, լետոյ զրպանը դրաւ և Աւտօյի թեկիցը բռնելով՝ գոչեց.

—Հայդէ, խաբեբայ, գնանք բանտը:

Աւտօն էլ չհակառակեց, առանց նայելու որ մերկ էր, առանց ուշադրութիւն դարձնելու կնոջ և երեխա-

ների արձակած աղիողորմ ճիչերին, առաջ ընկաւ և գնաց:

Աւտօյին տարան բանտ:

Դրացիները միւս օրը իմացան այդ դժբաղդութիւնը և իրանց տուն տարան Աւտօյի կնոջ ու որդիներին:

Տունն արդէն ծախված էր:

Դրանից մի ամիս լետոյ Վանի փողոցներում լայտնվեցաւ մի բարձրահասակ անձ, պատուտած սպիտակ շապիկ հագին, բաց կուրծքով, գզգզված մազերով, գունաթափ դէմքով և իր շուրջը անհանգստութեամբ նայող աչքերով:

Նա ուղղակի մտաւ Խաչ փողոցը և սկսած Կարապետ աղաչի տնից մինչև Չաղլի փողոցի ծայրը վազելով անցաւ, լետոյ դարձաւ և նստեց Կարապետ աղաչի դռնից փոքր ինչ հեռու գտնվող աղբիւրի մօտ, ջուր խմեց և սկսեց անցուդարձ անողներին նայել:

Այդ օրուանից այդ մարդը միշտ այդպիսի դրութեան մէջ՝ անդադար կանոնաւոր քայլերով Կարապետ աղաչի տնից մինչև Չաղլի փողոցի ծայրը և այնտեղից մինչև Կարապետ աղաչի տունը քայլում է, քթի տակից երգեր մոմուալով, անցնողների երեսին ծիծաղելով, երբեմն բռունցքով երկնքին սպառնալով և երբեմն դռների մօտ կանգնած հաց խնդրելով . . .

Խօսելիս, նա անդադար լալօ¹ բառն է կրկնում, ուստի և ժողովուրդը նրա անունը դրաւ ծ ու ու Վալօ² . . .

1. Երևի այդ բառը ծագել է քրդական «նօ-նօ» բացակասիտութեան թիւանից. 2. Երևի ըստ արտագրման:

է անուս: Ա՛յ մարդ, ո՞վ առաւ քո մուշտակը. գժվել ես:

Աւտօն վեր թռաւ տեղիցը և գոչեց.

—Ո՛չ, չեմ գժվել, բայց պիտի գժվեմ . . .

—Բռնի՛ր, հրամայեց աղան, ուզում է մարդ խաբել: Եւ որովհետեւ լսել էր, որ Աւտօյի համար փող է հաւաքվել՝ աւելացրեց.

—Գեռ ևս ինձ խաբում էր թէ փող չունի... անի-րաւ, անխիղճ, հիմա որ փնտրել տամ, փող չի գտնովի մօտդ:

—Աստուծոյ սիրուն, գոչեց կինը առաջ գալով:— Խղճացէք: Անիրաւ մարդ, գոչեց նա պօլսական ամենամաքուր տաճկերէնով՝ դիմելով աղային — Հինգ օր առաջ չէր որ այս խեղճի մուշտակը խլեցի՛ր պարտքիդ փոխարէն:

—Լսի՛ր, ա՛յ կին, խօսեց աղան, — նախ ես, լիմար չեմ, որ 10 ոսկի առնելիքիս փոխարէն մի 3 ոսկի չարժող մուշտակ առնեմ, և երկրորդ, ո՞վ է վկադ, որ մուշտակը ես վերցրի . . . Ահա ձեր մուրհակը... Երևի ծախել էք մուշտակը. լաւ . . . Զինուոր, դարձաւ նա գինուորին, — քեզ հրամայված է փնտրել սրա տունը, գտած փողը առնել և իրան էլ բանտը տանել. դու գիտես, կուզես պարտքդ մի կատարիլ:

Ասաց և ետ քաշվեցաւ:

Զինուորը կուպուլթեամբ սկսեց փնտրել. գտած փողը ժպտալով ցոյց տուաւ աղային, յետոյ զրպանը դրաւ և Աւտօյի թեկիցը բռնելով՝ գոչեց.

—Հայդէ, խաբեբայ, գնանք բանտը:

Աւտօն էլ չհակառակեց, առանց նայելու որ մերկ էր, առանց ուշադրութիւն դարձնելու կնոջ և երեխա-

ների արձակած աղիողորմ ձիւերին, առաջ ընկաւ և գնաց:

Աւտօյին տարան բանտ:

Գրացիները միւս օրը իմացան այդ դժբաղդութիւնը և իրանց տուն տարան Աւտօյի կնոջ ու որդիներին:

Տունն արդէն ծախված էր:

Գրանից մի ամիս յետոյ Վանի փողոցներում յայտնվեցաւ մի բարձրահասակ անձ, պատուտած սպիտակ շապիկ հագին, բաց կուրծքով, գզգզված մազերով, գունաթափ դէմքով և իր շուրջը անհանգստութեամբ նայող աչքերով:

Նա ուղղակի մտաւ Խաչ փողոցը և սկսած Կարապետ աղայի տնից մինչև Զաղլի փողոցի ծայրը վազելով անցաւ, յետոյ դարձաւ և նստեց Կարապետ աղայի դռնից փոքր ինչ հեռու գտնվող աղբիւրի մօտ, ջուր խմեց և սկսեց անցուգարձ անողներին նայել:

Այդ օրուանից այդ մարդը միշտ այդպիսի դրութեան մէջ՝ անդադար կանոնաւոր քայլերով Կարապետ աղայի տնից մինչև Զաղլի փողոցի ծայրը և այնտեղից մինչև Կարապետ աղայի տունը քայլում է, քթի տակից երգեր մոմուլով, անցնողների երեսին ծիծաղելով, երբեմն բռունցքով երկնքին սպառնալով և երբեմն դռների մօտ կանգնած հաց խնդրելով . . .

Խօսելիս, նա անդադար լալօ¹ բառն է կրկնում, ուստի և ժողովուրդը նրա անունը դրաւ ծ ու ո Վ ալ օ² . . .

1. Երեւոյ աշո քառը ծագել է քրդական «թօ-թօ» բացակահետ-թիւանից. 2. Եթեթ լալօ:

Իր քայլերու շրջանից նա դուրս չէ գալիս, կանգ է առնում միմիայն Կարապետ աղայի տան դռան առջև և Չաղլի փողոցի ծայրում, լետոյ մի քրքիջ է արձակում և նորից վերադառնում:

Տարին մի անգամ, ամառը, Վանի սրիկաները ժողովելով, բռնում են Լալոյին, որ չէ ընդգրկմանում, հանում են շորերը, Խաչ փողոցի առուակի մէջ մերկ նստեցնում, նաղարա զուրնան ածում և նրան սապոնով լողացնում:

Ժողովուրդը խուռն բազմութեամբ գալիս է հանդիսատես լինելու այդ լուսցման. լետոյ փող են հաւաքում և Լալոյի համար հագուստ առնում . . . Ձեն մոռանում այժի մազից քէ ազախիկը, որ Լալոն շատ է սիրում և վալ նրան, ով կը համարձակվի նրա այդ մուշտակին ձեռք տալ. նա կամ քարերով կը հալածէ նրան կամ բերանին եկած հալհոյանքը կասէ:

Ամեն մարդ պարտք է համարում փոքր ինչ նեղացնել Լալոյին և զուարճանալ: Նոյն խիկ Կարապետ աղան շատ անգամ իր դռան մօտ կանգնած՝ մեղեսիկը ձեռքին՝ մօտ է կանչում նրան, կատակներ է անում նրա հետ . . . ասում է, որ շուտով կամուսնացնէ նրան . . . Երբեմն էլ տասը փարայ է տալիս նրան և քրքիջներով ծիծաղում, երբ Լալոն առած փողը բերանն է դցում:

Ամեն մի վանեցի կամ Վանում եղողը՝ ճանաչում է Լալոյին:

Դա Աւտօն է . . .

ԳԻՆԸ 5 ԿՕԴԷԿ

18939

12013

